

LUCIJA ŠTEPANČIČ

Sebastijan Pregelj: *Svinje brez biserov* (spremna beseda Igor Bratož). GOGA, 2002.

Nekaj bi bilo treba spremeniti. Zamenjati naslov ali pa vsebino. V *Svinjah brez biserov* ne boste našli svinj, tam so le ljudje. Malenkostni, neizobraženi, prepirljivi in pritlehni, pa vseeno (ali pa prav zato) še vedno ljudje. Še toliko bolj. "Človeško, mnogo preveč človeško," bi zajamral Nietzsche ob pogledu na samoumevno scenerijo zadušljivih stanovanj, stopnišč, bifejev in čakalnic. Kar ni zakajeno, je zaprašeno, kar ni zguljeno, je polomljeno. In vse tako dobro znano.

Gravž nad svetom ni brez privlačnosti, mnogim avtorjem predstavlja zagonetno, predvsem pa trajno skušnjava: v kolikor ni že prava moda. Ponj se najbolj zanesljivo prihaja prav v blokovska naselja, kjer je brezup mogoče po zmerni ceni dobiti v neomejenih količinah. Pregljeva varianta v tem smislu pri naša odklon, ki ga je vredno raziskati, omenjeni milje mu namreč ne služi le kot kamen spotike. Saj ne, da bi na silo zagovarjal preprosteže. Tako kot jim tudi ne pripisuje dostojanstva, ki ga nimajo. Dobro znani detajli iz otroštva ne garantirajo instantne nostalgije. Soseske ne izrablja za izlive lastnega svetobolja, njenih prebivalcev pa ne za glasnike lastnega prostaštva. Zapijejo se zato, ker je šla fabrika v maloro, ne pa zato, da bi imel mladi ambiciozni avtor o čem pisati. V štartu so samo to, kar so. Kot da njihov literarni stvaritelj sploh ne bi obstajal. Brez Sebastijana Preglja shajajo prav tako dobro kot brez vseh drugih avtorjev in seveda knjig.

Pregelj se že od samega začetka spogleduje z nevarnimi instinkti mase, z mračnimi skušnjavami črednega človeka. Zgodbe

njegovega prvenca *Burkači, skrunilci in krivoprisežniki* (Mondena 1996) so zvečine postavljene v vaško okolje, kjer čudaško hipostazirana praznoverja uprizarjajo svoj smrtno neresni spektakel. Množični izbruhi norosti namigujejo na srednji vek, čeprav je dogajanje nedvomno postavljeno v sodobnost. Slogovno enotnejša *Cirilina roža* (Kmečki glas 1999) prinaša osupljivo nivelirane močne, vendar hudo popačene nagone, bogaboječe provincialno življenje in čuda tehnike. Bogkov kot, radijski sprejemnik in ciganske prerokbe imajo v eni in isti kuhinji eno in isto težo (če ni radijski sprejemnik skupaj z reševalnim vozilom in mlatilnico sredi vaše letargije še najbolj eksotičen). Skoraj animističen strah, ki ga vzbuja mešanica pogankega, krščanskega in sodobnega, je mogoče pregnati samo s pomočjo sočloveka, z ženskimi opravljanji in moškimi popivanji, predvsem pa seveda z nepopustljivo črednostjo.

V knjigi, ki je pred nami, v *Svinjah brez biserov*, pa so osebe, postavljene v urbano okolje, izgubile pomembno oporo. Hkratna izguba cerkvene dominacije in ciganske šlogarske avtoritete jim očitno ni prinesla prav nobenega olajšanja; nasprotno – osamljenost v senci razvrednotenih tehničnih čudes je nesramno razkrila praznino, obupno in brezizhodno praznino. Pregleje osebe so v novem tisočletju sicer zamenjale kožo, ne pa tudi čudi. Kmečko ali lumpenproletarsko poreklo se jim kljub natreniranim malomeščanskim maniram še kako pozna. Vsesplošna brezizhodnost pa je obenem priložnost za avtorja: kjer so njegovi *Burkači* uprizarjali masovne spektakle, mora zdaj zadoščati osamljena, sitna ženska, ki ji gre na živce sosedov klavir.

Ste sploh že kdaj pomislili, da je sosedove, kadar se odločijo neusmiljeno muzicirati, praktično nemogoče utišati? Pa bo le res, ker nič ne pomaga, ne lepo ne grdo da se jim reče, s svojim hrupom jih pa tudi ne preglasiš. Pregelj ne samo, da pozna vse vrste tragikomičnih spotik; z zadregarstvom zna spretno manipulirati, iz smešnosti ga pogosto preobrne v nežnost, pri čemer razkriva bogato niansirana občutja vseh akterjev. Fluidnost razpoloženj in njihova prefinjena obravnava seveda dokazujeta, da ne gre (le) za poceni naslajanje nad primitivizmom, tujim seveda. Preden se izstreli v fantastiko, pa razkaže še neverjetno poznavanje drobnih gospodinjstskih problemov, prav do pomivanja tal na stopnišču. Opis vsakega najmanjšega giba zna biti tako natančen, da zavede daleč prek samega sebe. V rokah, ki so dotlej znale držati le cunjo za brisanje prahu (v najboljšem primeru pa prižgano cigareto), se nenadoma znajde kol, ki ga je treba zariniti vampirju v srce. Tako kot se med zdolgočasenimi pogrebci nenadoma pojavi fantom maščevanja, stanovanje pa se lahko pod vplivom teve dnevnika spremeni v nesrečno rusko podmornico Kursk.

Nenadna zastranitev v fantastiko je več kot milostna alternativa moreče nesmiselnemu bivanju. Gre za materializacijo najbolj skritih misli, ko se mentalnost obelodani v obliki osupljive, najpogostejše pa groteskne podobe. Pregljev pisateljski svet se v hipu lahko napolni s podobicami nebeških zavetnikov, prerokbami, znamenji, namigi in travmami. Hudiča na steno pogosto namala že najbolj banalna zdolgočasnost, še hitreje pa gre seveda pri silovitih

afekti: brezupnem kesanju ali tesnobnem pričakovanju neizbežnega. Nekaj posebnega je tudi nežnost, ki je v predsobo priklicala pogubi zapisano podmornico Kursk; gre za nerazumljene sentimente upokojenega mornarja, za klic njegovega zastarelega sveta, ki ga potrjujejo le še škatlja z odlikovanjem, atlasi, šestila, stari filmi, odslužena oprema, zdaj pa tudi poročila o agoniji mladih ruskih kolegov.

Na tem mestu seveda nimamo opraviti z magičnim realizmom južnoameriškega tipa, s fantastiko, ki bi bujno uspevala spričo vsesplošne bujnosti. Pač pa gre – ravno obratno – za svetove, ki rasejo iz škrte in še dodatno priškrnjene srednjeevropske palete v fantastično neskončnost stopnjevanje sivine. Je to prav tisto, kar je Jani Virk v svojem *Smehu za leseno pregrado* imenoval "slaba blokovska večnost"? Kjer pa bogato uspevajo vse vrste sanj in slutenj, če je treba, pa tudi prividov. Skrajna fantastičnost se napaja v skrajni banalnosti, kot da bo sivina odslej naprej porok za vso barvitost. Pred očmi bralca oživljajo kičaste tapete, oguljeni fotelji in zaprašeni okrasiki po policah delavskih stanovanj. Njihova strahotna vitalnost, neuničljivost meji na grotesko, prav tako kot je groteskna vitalnost in neuničljivost njihovih gospodaric. Ženskost, ki je v začetku bolj grobo karikirana od vsega, kar naj bi obveljalo kot moško, v nadaljevanju premore več odtenkov. Ti lahko segajo od najbolj zagovedne energičnosti do resnične premoči boginje slabe večnosti.

"Svet je narejen tako, da babnice skrbimo za dedce. Svet je narejen tako, da babnice pokopavamo dedce. Kako pa bi bilo v nasprotnem? Sranje, si je otrnila solzo." Predmestna varianta večno ženskega se mimogrede razkrije še v napol komičnem obupu skorajšnje vdove upokojenega železničarja (v skrbah zaradi frizure in plašča na dan moževega pogreba), ki pa jo pri obžalovanja vrednem rezoniranju zmoti pisk vlaka: nebeško lepe prikazni, ki vozi železničarje na oni svet.

Te vrste "slaba večnost", očitno mogoča tudi nenadno, čeprav res samo bežno osmišljanje smrti, pa tudi nov, prizanesljiv, v resnici milosten pogled na zapravljeno življenje. Medtem ko je bivanje skrajno monotono in brezupno, pa ima smrt vsakokrat drugačen pomen: od prestanega skupnega strahu, ko potres nažene ljudi, da skupaj preživijo noč na prostem, do nepričakovane tolažbe, ko se izkaže, da smo se imeli raje, kot smo mislili.

Večina pa seveda ne bo doživela zveličanja; in tukajšnja zagatna ontologija ima v resnici pridih nekakšne reinkarnacije. Vsaj v figurah, ki se selijo iz zgodbe v zgodbo, kot bi od stanovanja do stanovanja opravljale vedno enako pokoro. To sta Ivan s harmoniko in njegova žena Maruša s torbico na kolenih. To je tudi upokojeni železničar Ludvik s svojo fantazmo o poveženi ženski. Pa še Cilka in Stanko s svojo večno crkovino, ki v prvi zgodbi ponujata vrečo z mrtvim mačkom, neke v sredini knjige pa se mastita s pobitimi golobi. Tako se v veselju, ki je videti brezupno enodimenzionalno, razkrijejo fantomske dimenzije bivanja.

Podobno kot osebe preživi in se iz zgodbe v zgodbo seli tudi zavržen fotelj (status večne neme priče ga malodane personificira). Prav tisti kos pohištva,

“zaradi katerega so se sosedje na sestankih hišnega sveta vedno znova prerekali, češ da nima ropotija v kleti kaj iskati.” Ta isti fotelj je namreč priča edinima strastnima prizoroma, ki ju zmore izcimiti – pa ne po krivdi Sebastijana Preglja – blokovska sosenska. Prvi ljubimec je delikvent. Drugi pa vampir.

Breda Smolnikar: *Stobovske elegije* (ilustriral Andrej Brumen Čop). Samozaložba s pomočjo podjetja Depala vas d.o.o., 2002.

Spet le knjiga, ki bi jo, če že ne drugega, odsvetovali nosečnicam? Breda Smolnikar je nove zgodbe do vrha natlačila z vsem, kar se lahko v človeškem bitju izleže hudičevskega, in tako je šele po daljšem branju mogoče presoditi, da je v isti meri prisotna tudi angelska komponenta. Strast, ki navdihuje tako dobro kot zlo, pa je večno ista, neulovljiva in nerazložljiva. Zagonetna volja do življenja nima svoje stalne podobe, ima pa ljudi, da skozi njo na lep ali grd način plane na dan. Po njihovi smrti ima le še koticke, ki jo spominjajo nanje; prav ti pa zadnje čase z enakim pospeškom izginjajo. To so povečini primestne vile, ki izumirajo na račun bodočih veleblagovnic, in vrtovi, ki se morajo vse bolj neizprosno umikati avtoservisom. Nekaj stare slave so ohranila le še pokopališča, a še ta ne za dolgo. “Sicer pa bodo tako kmalu vse grobove na starem pokopališču zravnali z zemljo, saj že več kot trideset let sem nikogar več ne pokopljejo ... saj kmalu ne bo več nikogar, ki bi za te grobove skrbel, že zdaj na marsikaterem grobu, ki je bil nekdanj ponos pokopališča, zelenita trava in plevel.” Breda Smolnikar, kartografinja in kronistka izgubljenega sveta, se mora zazirati vse dlje nazaj. Spomin, zadnje božanstvo, ki še zmore, pa čeprav samo za trenutek, oživljati, pridaja nezgrešljive elegične tone. V zameno za nekaj pozabljenih obrazov zahteva patino obžalovanja in temu se zdaj podreja celo energična gostobesednost gospe Brede. “Jutra na pokopališču so mirna, nikoli se ne zgodi nič posebnega. Seveda, še so strasti v ljudeh, a vse manj se kažejo, vse manj je to videti na zunaj ... Drugače pa je bilo na starem pokopališču. Tam so strasti švigale do neba, tam je sovraštvo tlelo preko groba.” Pod apatično in aseptično, brezbržno in puščobno površino novih časov šklepetajo kosti. Nostalgija mora računati z izdatno dozo melanholije.

Zlepa ni najti pisca, ki bi bil tako kot Breda Smolnikar zavezan svojemu geografskemu poreklu. Ob dejstvu, da gre za ljubljansko zaledje, bo zaverovanost nujno nesrečna, knjiga pa lahko spominja le še na zaklinjanje, saj se srčno ljubljani kraji spreminjajo v eno samo gradbišče. “Ta svet je postal ves drug”, žalostno ugotavlja avtorica, “druh ldje bojo tu žvel nam zadna ura bije”, ji pritrjuje sovaščan. Kraji, ki so živeli svoje življenje, uokvirjali usode in svojim ljudem podeljevali mesto na tem svetu, imeli svoje lepote in veljake, zdaj v naraščajoči vsesplošni brezobličnosti postajajo le še “spalnica Ljubljane”. Če ne le njena predsoba, lahko pa tudi manj kot predpražnik. Vse, kar presega primestno podjetništvo in apatijo obvoznik, je vsak dan globlje pokopano pod